

De fruitbomen van Dekema State

Op een zonnige middag in oktober zijn we naar het net boven Leeuwarden gelegen terpdorpje Jelsum gegaan om daar de tuinen van Dekema State te bezoeken. We zijn vooral geïnteresseerd in de boomgaard en het leifruit en zijn zo gelukkig om een uitgebreide en deskundige rondleiding te krijgen van tuinbaas Wim Hoogendam. Zijn verhalen worden slechts af en toe onderbroken door het gebulder van een laag overvliegende straaljager van het nabij gelegen militaire vliegveld. Hier de weergave van ons bezoek met eerst wat gegevens over de state.

De state

Dekema State met tuinen en park is een belangrijk historisch rijksmonument. De state ligt op een terp en is een van de weinige in Friesland overgebleven oude staten met bijbehorende historische tuin- en parkaanleg. Het hoofdgebouw werd gebouwd rond 1538. Daarbij werd gebruik gemaakt van de oudere 13e- en 14e-eeuwse fundamenteën. In de loop van de 16e eeuw is de zuidvleugel aangebouwd, die in 1633 alweer vergroot werd. Deze vleugel staat

loodrecht op de oude vleugel, zodat een L-vormige plattegrond is ontstaan. In de loop van eeuwen heeft de state enige modernisering ondergaan. In 1814 vond een ingrijpende wijziging plaats door het slopen van de verdiepingen van beide vleugels. Toen de laatste eigenaar van Dekema State, Gerard van Wageningen, in 1994 stierf, verkochten zijn erfgenamen het huis. De in 1996 opgerichte Stichting Dekema State is nu eigenaar. Het gebouw, dat erg in verval was geraakt, werd van 1998 tot 1999 gerestaureerd. In 2000 volgde de reconstructie van de tuinen.

De tuin- en parkaanleg

Een oprijlaan beplant met oude knotlindes leidt naar het voorplein van het bescheiden oude huis dat te midden van de tuinen in een parkachtige omgeving ligt. Ten noorden van de tuinen bevindt zich een strook bos (het nieuwe bos) met een aantal lanen en wandelpaden. Ten

zuiden daarvan ligt een omgrachte weide, het Jonghof genoemd, die nu in gebruik is als schapenweide. Op een kaart uit 1820 was dit deel ingericht als boomgaard. Rondom deze weide staan nog een aantal elzen, mogelijk restanten van een oud (18e-eeuws) elzenlaantje of elzensingel als windbescherming. Volgens oude kadasterkaarten en een foto van rond 1920 was er op dit terrein nog een boomgaard. Op een luchtfoto uit omstreeks 1950 is te zien dat er grote boomgaarden op de terreinen voor en achter het huiseiland aanwezig waren. Van deze boomgaarden resteert nog een enkele peer op het weilandje buiten de muur. Toen besloten werd tot restauratie van het huis is ervoor gekozen ook de tuinen opnieuw in te richten. Bij gebrek aan historische informatie is er een beeld gerealiseerd van hoe het vroeger geweest had kunnen zijn, met een boomgaard, een kruiden- en groentetuin en een bescheiden sieraanleg.

Luchtfoto rond 1950.

De state zelf ligt op een centraal gelegen huiseiland met voorhof en achterplaats. De voorhof werd opnieuw als formele tuin ingericht rondom een centraal geplaatste zonnewijzer. De achterplaats was oorspronkelijk vermoedelijk als bleek in gebruik en kent nu daarnaast een bescheiden kruidentuin.

Ten zuiden van het voorplein ligt het koetshuis, waar het beheerdersechtpaar woont. Ten westen van het huiseiland ligt een ommuurd terrein waarop van 1999 tot 2000 naar plannen van de tuinarchitecte Els van der Laan opnieuw nuts- en siertuinen zijn aangelegd. Op het noordelijk deel van dit terrein ligt de ommuurde boomgaard. Een aangrenzend deel is in gebruik als moestuin met verhoogde bedden waarop oude groenten worden geteeld en als pluktuin voor de boeketten die het huis sieren. Ook is er kleinfruit tussen de boomgaard en de moestuin.

Ten zuidwesten van de boomgaard staat de oude kas. De overgang naar het noordelijke deel dat als boomgaard is ingericht, wordt gevormd door een berceau (overdekte loofgang).

Het fruit in de halfstamboomgaard

Na de restauratie van het huis is het ommuurde terrein ten westen van het huis grondig aangepakt. Er werd een flinke boomgaard aangeplant tussen de berceau en de lange L-vormige fruitmuur. De bomen werden verhoogd geplant op richels, zodat ze voldoende diep kunnen wortelen en in de winter niet te vochtig staan. Gekozen is voor halfstamappels en -peren, die door elkaar op slechts 5 meter afstand van elkaar werden geplant. Dit is echter veel te dicht bij elkaar. Om te voorkomen dat de kronen in elkaar zouden groeien zijn de bomen een jaar na aanplant herplant op ruimere afstand van el-

kaar, waarbij de meeste appelbomen aan de zuidzijde van de boomgaard geplaatst werden en de meeste perenbomen, die over het algemeen hoger worden dan appelbomen, aan de noordzijde. Er is nog geen nieuwe plattegrond van deze herordening gemaakt, zodat we die in dit artikel niet kunnen tonen.

Bij de keuze van de rassen is de voorkeur gegeven aan oude fruitrassen die op landgoederen voorkwamen. Ze zijn geleverd door fruitboomkweker Auke Kleefstra uit Oldeboorn.

Er staan onder andere appels als Ananas Reinette, Blenheim Oranje, Doeke Martens, Honingzoete, Keswick Codlin, Pepin d'Or (Goud Pippeling, een appel waar Wim

Leifruit appels.

Hoogendam bijzonder over te spreken is), Princesse Noble, Rode Herfst Calville, Rode Tulpappel, Schone van Boskoop (oud type Goudrenet), Zoete Campagne en Zomer Zijden Hempje.

Als peren zijn te noemen: Diamantpeer, Goudbal, Kleipeer, Pondspeer, Witte Kozijn en Winterbergamotte. Alle fruitbomen (en ook de leibomen) zijn van onopvallende, zelfgemaakte houten naambordjes voorzien. Op de naambordjes staat de officiële naam en soms de streeknaam of een synoniem.

Inmiddels biedt de boomgaard een karakteristiek beeld van een volgroeide fruithof op een buitenplaats. Voor de milieubewuste liefhebber is deze boomgaard een voorbeeld van een ecologisch beheerde boomgaard. De bomen zien er prachtig en gezond uit en in de pluktijd maken de vruchten een frisse en gezonde

Wim met Reine Claude d'Ouillins.

De berceau.

indruk. De bomen worden niet bemest – de terpaarde is rijk – noch bespoten. Er wordt slechts beperkt een milieuvriendelijke bestrijding uitgevoerd. Zo zagen we dat om de stammen van de bomen al lijmbanden tegen de wintervlinder waren aangebracht.

Het leifruit

Een echte blikvanger in de tuinen is de karakteristieke, lange L-vormige muur met leifruit. De muur dateert uit 1910 en heeft een spouw, waardoor het effect van de afkoelende koude lucht gereduceerd wordt. Aan de zonkant wordt warmte geabsorbeerd, die 's nachts afgegeven wordt. Zo ontstaat aan de zonzijde een microklimaat waarin warmteminnende fruitsoorten kunnen gedijen. Zo'n warmtemuur is ideaal voor leifruit dat in ons klimaat anders niet goed rijp wordt. Langs de tuinmuur waren na de restauratie rozen aangeplant. Wim Hoogendam heeft deze rozen in het eerste jaar grotendeels vervangen door leifruit, waarvoor zo'n warmtemuur eigenlijk bedoeld is. Slechts tegen het stuk muur in het siergedeelte staan nog oude rozen.

Wim heeft voor het leifruit jonge boompjes aangeschaft of soms enthout van bijzondere oude rassen verzameld en die zelf op boompjes geënt. Hij heeft de opgroeiende boompjes in diverse vormen geleid. De kennis daarvan heeft hij zich eigen gemaakt door zich te verdiepen in de 19e-eeuwse hovenierskunst en de literatuur waarin de klassie-

ke snoeimethoden van het leifruit staan beschreven. Hij heeft de praktijk ook geleerd door gesprekken met Jan Freriks, de éminence grise op het gebied van het leifruit in ons land, die hem ook geadviseerd heeft bij de keuze van de rassen. Het leifruit verzorgt Wim zelf, omdat het daartoe vereiste precisiewerk nog niet aan zijn vrijwilligers overgelaten kan worden.

Er staan leiperen in allerlei snoeivormen langs de muren. In waaiervorm staan er vijgen, perziken (Amsden), een morel en een zoete kers (Merton Premier). De pruim Reine Claude d'Oullins is in een bijzondere vorm geleid, met gekruiste hoofdtakken, een vorm die aanvankelijk bij toeval ontstond en die Wim daarna verder heeft ontwikkeld (zie foto) en waar hij erg trots op is.

De peren en enkele appels zijn in diverse vormen geleid: staand snoer, schuin snoer, rond geleide vorm, U-vorm, zigzagvorm en dergelijke. Er zijn exemplaren van Beurré Napoleon, Conference, Madame Bonnefond, Marguerite Marillat, Pitmaston Duchess, Eva Baltet en Williams Bon Chrétien. Bij de appels is onder andere James Grieve te vinden. Als experiment heeft Wim onlangs ook enkele jonge boompjes van Citrus (ook wel Poncirus) trifoliata geplant, een kleine citrusvrucht die geschikt is voor marmelade. Deze moeten nog een leivorm krijgen.

De leibomen zien er net als de boomgaardebomen gezond uit. Er is wel aantasting geweest van de zwar-

te bomenluis, die met een biologisch middel bestreden is. De kersen en pruimen worden, als ze rijp zijn, beschermd met een net.

Naast de boomgaard op de hoeken van een kruispunt van paden is nog een bijzondere leivorm te zien: vlak boven de grond liggende horizontale snoeren van peren.

Aandachtige bezoekers kunnen aan het leifruit allerlei details ontdekken, bijvoorbeeld kleine littekens die bij het leifruit onder veel knoppen en zijtakjes zitten en die het overblijfsel zijn van een insnijding om deze knoppen te stimuleren; een oude techniek die nog steeds werkt. Wim is er ook in geslaagd leifruittakken direct naast elkaar te laten splitsen, een hele prestatie, omdat de knoppen van takken boven elkaar en nooit naast elkaar zitten.

De berceau

De boomgaard en de siertuin zijn gescheiden door een berceau, een overdekte loofgang zoals die op enkele buitenplaatsen te vinden is. Op initiatief van Wim Hoogendam is de oorspronkelijke leibeplanting met beukenboompjes vervangen door een combinatie van lage Président Drouard leiperen met daarboven in leivorm gesnoeide druiven. Ook langs de bogen groeien leiperen. Tot ongeveer 1 meter boven de grond staan de in horizontale snoeren gesnoeide peren. Daarboven de volgens het Thomery-systeem gevormde druiven die op drie lange doorgaande horizontale liggers zijn gesnoeid. De druiven staan 2 meter uit elkaar, de liggers zijn 6 meter per struik. Deze strak symmetrische en ingenieus gevormde loofgang biedt een unieke aanblik. Wim heeft de druiven in deze loofgang gevormd naar voorbeelden die hij van vroeger uit het Westland, onder andere in Kwintshuil, kende.

De kas

In het westelijke deel van de aanleg staat op de scheiding van siertuin en boomgaard een kleine karakteristieke muurkas met lessenaarsdak uit omstreeks 1850. Het betreft een voormalige druivenkas die op basis van een tekening uit 1925 is gerestaureerd. De kas wordt nu gebruikt

voor het opkweken van tuinplanten en het telen van komkommers en tomaten. Ook deze kas is een rijksmonument.

Ander fruit in de tuinen

Op het terrein staat een walnoot, waarvan het ras nog onbekend is. In de moestuin staat kleinfruit: aardbeien (diverse rassen), rode bes (Jonkheer van Tets, Rondom), zwarte bes (Boskoop Giant), witte kruisbes (Whitesmith), rode kruisbes, bramen (Himalaya), gewone framboos en herfstframboos.

Tegen de zuidgevel van de tuinhuiswoning staat een kaki 'Nikita's gift', die nog niet gedragen heeft, en een in een bijzondere vorm gesnoei-de, hoge Japanse peer, de Nashi Niitaka. Deze hing bij ons bezoek overvol met grote, licht geelbruine appelvormige vruchten.

Bij de tuinhuiswoning, het entreegebouwtje ten noorden van de ommuurde tuin, staat een forse mispel van het Friese ras Eksmoortersyl.

Het beheer

De state wordt sinds 2000 beheerd door het echtpaar Jacomine en Wim Hoogendam, die in het koetshuis op het terrein wonen. Jacomine en Wim hebben in het Westland een hoveniersbedrijf gehad. Wim begon na zijn studie aan de Middelbare Tuinbouw School te Boskoop in 1984 met het hoveniersbedrijf Biologische Tuinverzorging te Pijnacker (Zuid-Holland). Na 15 jaar vonden zij dat het bedrijf te veel van hun tijd opslokte. In 2000 konden zij, na de restauratie van de state en de tuinen, het eerste beheerdersechtpaar worden. Jacomine richt zich op het huis en de activiteiten eromheen. Wim draagt zorg voor het beheer van de tuin, waarbij zijn bijzondere aandacht uitgaat naar de stinzenplanten en het leifruit. Ongeveer honderd vrijwilligers helpen hen, waarvan 25 vrijwilligers in de tuinen en de boomgaard. Wim zorgt ook voor de exploitatie van de tuinen.

De boomgaard en de leibomen geven inmiddels veel fruit van goede kwaliteit. Dat komt door de goede terpaarde. Een deel van het fruit wordt weggegeven aan de vrijwilligers. Van het overschot aan appels en peren wordt sap geperst dat in

pakken van drie en vijf liter wordt verkocht. Het sap wordt gemaakt van appels en deels peren. Wim is ook een actief lid van het Gilde van Tuinbazen. Hij is redacteur van het blad van dit gilde. Hij publiceert ook zelf, zoals onderstaande publicatie over stinzenplanten.

Wim Hoogendam's boekje over stinzenplanten

In de tuinen van Dekema State komen veel verschillende stinzenplanten voor, waaronder holwortel, boshyacint, bostulp, aronskelk en gewone en knikkende vogelmelk. Wim heeft daarover een boekje geschreven. Daarin vertelt hij over 'zijn' tuin. Het is een prettig leesbaar boek geworden.

Wim Hoogendam – Stinzenplanten op Dekema State. Al eeuwen een feest van de lente. (Jelsum, 2006). Het 64 pagina's tellend boekje van 20x20 cm is rijk geïllustreerd met mooie foto's van de stinzenplanten (15 soorten) en van het terrein. De lezer wordt verteld wat stinzenplanten zijn, en er worden ook elf soorten 'bijgoed' besproken. Verder staat er een stukje geschiedenis van Dekema State in met oude afbeeldingen.

Het boek is te koop aan de kassa van Dekema State voor € 7,50. Het is ook te verkrijgen door € 11,- over te maken op rekening NL26 INGB 0004 4157 68 t.n.v. Dekema State en een mail met uw adresgegevens te sturen naar: info@dekemastate.nl

Bezoek

Een bezoek aan de tuinen van Dekema State is zéér de moeite waard. Deze zijn vanaf april tot november 's middags te bezoeken, behalve op maandag en op enkele feestdagen.

Adres: Dekema State, Dekemawei 5, 9057 LC Jelsum

Website: www.dekemastate.nl

Tekst: Jan Veel

Foto's: Wim Hoogendam en Lili Labouchere

Bronnen

Herpen, A. van – 'Fruit kijken De fruithof van Dekema State in Jelsum.' In: Moestuin, april 2009.

Hoogendam, W. – 'Het feest van de lente op Dekema State. In: Tuinjournaal 2012, p. 26-28.

<http://rijksmonumenten.nl/monument/514006/dekemastate/jelsum/>
Offenberg, G.A.M. – 'Dekema State en haar stinzenflora.' In: De tuinbaas en zijn buitenplaats – Werken in historisch groen, p. 96-102. Uitgeverij Waanders B.V., Zwolle, 2010.

Pippin d'or.

Rassenlijst van Dekema State uit 1858

1e rij

Glou Morceau (peer)
Milan d'Été (peer)
St Germain (peer)
St Germain (peer) doorgestreept

2e rij

Witte Pigeon (appel)
Witte Pigeon (appel)
Beurré Gris (peer) doorgestreept
Beurré d'Hardenpont (peer)

3e rij

Framboos appel
Passe Colmar d'Ore (peer) doorgestreept
Bergamotte Fortunée (peer)
Doyenné Blanc (peer)

4e rij

Pepin d'or (appel)
Pepin d'or (appel)
Beurré Diel (peer)
Beurré de Chaumontel (peer) doorgestreept

5e rij

Witte Calvyl (appel)
Beurré de Merode (peer)
Passe Colmar (peer) doorgestreept
Vijgepeer (peer)

6e rij

Witte Calvyl (appel)
Witte Calvyl (appel)
Passe Colmar (peer) doorgestreept
Vijgepeer (peer)

In een volgende kolom:

Sam Young (appel)
Scarlet Pearmain (appel)
Witte Pigeon (appel)

1859

Beurré Napoleon (peer) halfstam leidboom (?)
Beurré d'Hardenpont (peer) 8 stuks(?) (of d'Ore) gans leidboom

Toelichting op enkele rassen uit de lijst van 1858

Glou Morceau is een synoniem van Beurré d'Hardenpont, maar die laatste naam wordt in deze lijst ook apart vermeld. Waarschijnlijk gaat het om dezelfde peer.

Framboosappel, meestal wordt de Rode Herfst Calville bedoeld.

St. Germain. Er bestaat een Zomer, Herfst en Winter St. Germain. Niet duidelijk is welke hier bedoeld is.

Milan d'Été is een oude Franse of Italiaanse zomerpeer. André Leroy noemt Milan d'Été een sy-

noniem van de Bergamotte d'Été. Maar ook de Mouille Bouche d'Été heeft als synoniem Milan Blanc en Milan d'Été. Waarschijnlijk gaat het om de Bergamotte d'Été (Zomerbergamotte).

Witte Pigeon, synoniemen zijn Witte Poom, Pigeon Blanc en Witte duivenappel. Een zeer oude appel die alleen in kleur verschilt van de Pigeon Rouge (Rode Poom). Deze lijkt nu verdwenen.

Scarlet Pearmain, zeer oude Engelse appel (17e eeuw). Wordt in 19e eeuw in enkele catalogi van

Ottolander vermeld. Daarna zijn er geen vermeldingen meer in de Nederlandstalige literatuur.

Sam Young is een oude Engelse appel (1811). Tot nu toe ben ik deze nog niet in de Nederlandstalige literatuur tegengekomen. Hij wordt ook in geen enkele oude rassenlijst vermeld. Deze is niet in Nederland aanwezig.

Witte Calville. Er zijn drie oude Witte Calvilles: de Zomer, Herfst en Winter Calville. Welke hier bedoeld is, is niet na te gaan.

